

Mikołaj Leonieni

Warunkowe przedterminowe zwolnienie w kodyfikacji karnej z 1969 r.

Palestra 13/5(137), 35-45

1969

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Warunkowe przedterminowe zwolnienie w kodyfikacji karnej z 1969 r.

I

Spolecznie doniosła instytucja warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty kary pozbawienia wolności została unormowana w kodeksie karnym PRL z 1969 r. z jednej strony na zasadach analogicznych do obowiązującej dotychczas ustawy, a z drugiej strony znajduje ona w tym kodeksie nowe w zestawieniu z tą ustawą, trafniejsze rozwiązanie. Rozważania nasze rozpoczniemy od analizy ujęcia podstaw (przesłanek) orzekania warunkowego zwolnienia.

Obowiązująca dotychczas ustawa z dnia 29 maja 1957 r. o warunkowym zwolnieniu osób odbywających karę pozbawienia wolności (jednolity tekst: Dz. U. z 1961 r. Nr 58, poz. 321)¹ uprawnia sąd do orzeczenia warunkowego zwolnienia w razie ustalenia dodatkowo prognozy społecznej skazanego, która — oparta na ocenie jego charakteru i trybu życia przed popełnieniem przestępstwa oraz zachowania się w czasie odbywania kary — pozwala przypuszczać, że skazany po zwolnieniu go będzie się stosować do zasad współżycia społecznego, a zwłaszcza że nie popełni on nowego przestępstwa (art. 1 § 1). W ustawie akcentuje się więc potrzebę realizacji wymagań tzw. zapobieżenia szczególnego, resocjalizacji skazanego. W związku z tym uzasadnia się w nauce przekonanie, że powołany wzgląd na zapobieżenie szczególne jest wyłączną podstawą warunkowego zwolnienia, które wkracza do prawa karnego z chwilą podkreślenia roli kary celowej, a odsunięcia na plan dalszy zadań kary jako odwetu.² W judykaturze Sądu Najwyższego³ i w literaturze prawa karnego⁴ wyrażono jednak również pogląd odmienny. Podkreślono mianowicie niemożność odrywania zadań (celów) wykonania kary od zadań (celów) jej wymiaru. Zasady polityki kryminalnej muszą zatem zna-

¹ Określana dalej w skrócie jako „ustawa z 1957 r.” lub „obowiązująca dotychczas ustawa”.

² Por. np. J. Bafia, K. Buchała: Warunkowe zwolnienie, Warszawa 1957, s. 17; S. Leleńtal: Podstawy stosowania warunkowego zwolnienia w ustawodawstwie i praktyce, „Zeszyty Naukowe UŁ — Nauki Humanistyczno-Społeczne”, seria I, z. 36, Łódź 1964, s. 160; M. Szerer: Prewencja ogólna a odmowa warunkowego zwolnienia, PiP z. 4—5/1967; A. Kabat, J. Śliwowski: Prewencja generalna i indywidualna a warunkowe zwolnienie, „Palestra” z. 12/1968, s. 57, 66—86; S. Pławski: Prawo penitencyjne, Warszawa 1968, s. 192.

³ Por. uchwałę Izby Karnej SN z dn. 15.IV.1966 r. VI KZP 3/66, OSPIKA z 1967 r., z. 3. W uchwale tej podkreśla się potrzebę indywidualizacji zarówno przy wymiarze kary, jak przy jej wykonaniu. Jako dyrektywę indywidualizacji uwzględnić należy — zgodnie z celami kary — obie prewencje. Dlatego też przepis art. 1 § 1 cyt. ustawy z dn. 29.V.1957 r. jedynie uprawnia sąd, ale nie zobowiązuje go do warunkowego zwolnienia skazanego mimo dodatniej prognozy jego przyszłego zachowania się, jeżeli uzna za konieczne odbycie kary w całości ze względu na jej społeczne oddziaływanie (np. powstrzymywanie innych od popełnienia przestępstwa).

⁴ Na przykład S. Walczak: Warunkowe zwolnienie w projektach kodyfikacji, NP nr 6/1963, s. 649; tenże: Niektóre zagadnienia warunkowego zwolnienia w praktyce sądowej w latach 1957—1960, NP nr 7—8/1960, s. 895; J. Malec: Podstawy prognozy przy wa-

leżć odbicie w polityce penitencjarnej: kara powinna realizować zadania obu prewencji. Dlatego właśnie wspomniana ustawa (art. 1 § 1) uprawnia jedynie, ale nie zobowiązuje sąd do warunkowego zwolnienia nawet w razie ustalenia pozytywnej prognozy społecznej skazanego. Z tym ostatnim poglądem jest zgodna praktyka sądowa. Uzależnia ona warunkowe zwolnienie nie tylko od ustalenia dodatniej prognozy przyszłego zachowania się skazanego, ale także od rozważenia rodzaju naruszonego dobra prawnego, stopnia społecznego niebezpieczeństwa czynu, rozmiaru wyrządzonej szkody i ogólnych zadań (celów) kary.⁵

Kodeks karny PRL z 1969 r.⁶ uwzględnia powyższy stan rzeczy, dając temu wyraz w art. 90 § 1, dotyczącym podstaw (przesłanek) warunkowego zwolnienia. Przepis ten umożliwia sądowi orzekanie warunkowego zwolnienia w razie uzasadnionego przypuszczenia, że skazany, po zwolnieniu go z zakładu karnego, będzie przestrzegał porządku prawnego, a w szczególności że nie popełni nowego przestępstwa i że mimo niewykonania kary w całości jej cele zostały osiągnięte. Powołany k.k. nakazuje — przy ustalaniu dodatniej prognozy społecznej skazanego — brać pod rozwagę właściwości tego skazanego i jego warunki osobiste, sposób życia przed popełnieniem przestępstwa oraz zachowanie się po jego dokonaniu, a zwłaszcza w czasie odbywania kary.⁷ Wyjaśnieniu celów kary, o których wspomina art. 90 § 1, służy przede wszystkim art. 50 omawianego k.k. Z treści jego widać, że kara ma osiągnąć cele zapobiegawcze i wychowawcze w stosunku do skazanego oraz cele w zakresie społecznego oddziaływania.

Nowy k.k. uznaje zatem jako zadania kary prewencję szczególną, resocjalizację przestępcy, niejednokrotnie akcentując jej znaczenie (np. w art. 51 i art. 80), a zarazem uwidatnia potrzebę osiągnięcia innych celów kary w zakresie jej „społecznego oddziaływania”. Wydaje się, że chodzi tutaj nie tylko o wzgląd na zapobieżenie ogólne, ale również o to, by wymierzać karę sprawiedliwą. Za takim wnioskiem przemawia analiza przepisów nowego k.k. i uzasadnienia do Projektu tego kodeksu,⁸ jak również stanowisko Sądu Najwyższego⁹ i wywody teoretyków¹⁰ na temat zadań (celów) i funkcji kary. Jeśli chodzi o społeczne oddziaływanie za

rankowym zwolnieniu, PiP z 1964 r. nr 10, s. 561; S. Paweła: Aktualne problemy orzecznictwa i nadzoru w sprawach warunkowych zwolnień, „Przegląd Penitencjarny” z 1965 r. nr 1; tenże: Wykonanie orzeczeń sądowych w sprawach karnych — Komentarz, Warszawa 1965, s. 134; M. Ryba: Warunkowe zwolnienie w polskim prawie karnym, Warszawa 1966, s. 101 i n.

⁵ S. Walczak: Niektóre zagadnienia warunkowego zwolnienia, op. cit., s. 895 i n.; T. Kucharski: Inny człowiek, GSiP nr 24/1968.

⁶ Oznaczany dalej w skrócie jako „nowy k.k.”.

⁷ O treści tych pojęć dotyczących charakterystyki osobowości przestępcy por. szerzej np.: A. Kowalew: Psychologiczeskije osnovy isprawlenija prawonaruszitiela, Moskwa 1968, s. 12—19; S. Rubinsztein: Podstawy psychologii ogólnej, Warszawa 1962, s. 879 i n.; A. Sacharow: O licznosti priestupnika, Moskwa 1961, s. 162—195. O potrzebie krytycznej oceny zachowania się skazanego w czasie odbywania kary por. np.: H. i W. Świdowie: Młodociani przestępcy w więzieniu, Warszawa 1961, s. 43—45; S. Batawia, Z. Baucz-Straszewicz: Więźniowie recydywiści, PiP nr 12/1961, s. 952. Por. też S. Lelental: op. cit., s. 151—155. W okresie międzywojennym por. np. F. Weber: Die gute Führung des Gefangenen, „Blätter für Gefängniskunde” 1937, t. 68, s. 2.

⁸ Projekt kodeksu karnego PRL, Warszawa 1963, s. 112, 120.

⁹ Por. OSNKW z 1958 r., nr 1. Por. też przyp. 3.

¹⁰ Wielu uczonych, podkreślając supremację we współczesnym prawie karnym idei kary celowej, a zwłaszcza prewencji szczególnej, resocjalizacji przestępcy — na tym nie poprzestaje. Stwierdzają oni, że kara powinna być zarazem sprawiedliwa, czynić zadość społecznemu poczuciu sprawiedliwości, zaspokajać w pokrzywdzonym i w społeczeństwie poczucie krzywdy, realizować zasady humanizmu socjalistycznego i równości itp. Por. np. L. LERNELL: Wykład prawa karnego, Warszawa 1961, s. 228—270; K. Buchała: Dyrektywy są-

pomocą wymierzanej kary, to nowy k.k. nie ma na względzie tylko prewencji ogólnej, i to wąsko pojętej w sensie odstraszenia innych osób od popełnienia przestępstwa. „Społeczne oddziaływanie wymierzonej kary będzie zatem polegało na potwierdzeniu w społeczeństwie przekonania, że w walce z przestępczością zwycięża praworządność, że przestępcy są sprawiedliwie karani”.^{10a}

Na obowiązek sądu wymierzania skutecznej, a zarazem sprawiedliwej kary, współmiernej do zawinienia sprawcy i do stopnia społecznego niebezpieczeństwa czynu przestępnego, zwracał uwagę również Sąd Najwyższy w szeregu orzeczeń, a zwłaszcza w wydanych w dniu 16.X.1957 r. Wytycznych wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej.¹¹ W wytycznych podkreślono potrzebę orzekania kar odpowiednio surowych, zdolnych uczynić zadość „społecznemu poczuciu sprawiedliwości”.

Zreasumujmy dotychczasowe uwagi. Poruszone zagadnienie podstaw warunkowego zwolnienia wymagałoby odrębnego jego rozważenia, przekraczającego ramy niniejszego artykułu. W świetle poczynionych rozważań można jednak przyjąć, że nowy k.k., formułując w art. 90 § 1 podstawy warunkowego zwolnienia, dał przewagę temu kierunkowi w nauce prawa karnego, z którego tendencjami są zgodne zarówno judykatura Sądu Najwyższego, jak i orzecznictwo sądów wojewódzkich.¹²

II

Zagadnieniem wymagającym z kolei omówienia są kwestie zakresu i warunków stosowania omawianej instytucji.

Nowy k.k. wprowadza również w tym względzie szereg zmian w zestawieniu z dotychczasowym stanem prawnym:

1) Inaczej niż obowiązująca dotychczas ustawa (art. 1 § 1), nowy k.k. dopuszcza jedynie w wyjątkowo uzasadnionych wypadkach orzeczenie warunkowego zwolnienia wobec skazanego na zastępczą karę pozbawienia wolności (art. 90 § 2). Stanowisko to odpowiada tendencjom nauki prawa karnego i potrzebom praktyki.¹³ Z uzasadnienia do Projektu k.k. wynika, że przepis ten został podyktowany odrębnością celów kary zastępczej i dążeniem do bardziej efektywnego wykonywania orzeczeń skazujących na karę grzywny, której zakres stosowania w nowym k.k. jest — w zestawieniu z dotychczasowym ustawodawstwem — poważnie rozszerzony.¹⁴

2) Warunki orzeczenia warunkowego zwolnienia są w nowym k.k. zależne od kategorii osób skazanych. Warunkowe zwolnienie może nastąpić, podobnie jak w obowiązującej dotychczas ustawie, po odbyciu przez skazanego co najmniej dwóch

dowego wymiaru kary, Warszawa 1964,¹⁰ s. 132 i n.; S. Śliwiński: Prawo karne, Warszawa 1946, s. 434—438; S. Pławski: Prawo penitencjarne, op. cit. s. 30—46. Jeśli chodzi o okres międzywojenny — por. B. Wróblewski: Penologia — Socjologia kary, Wilno 1928, t. I, s. 200—202, t. II, s. 14; W. Wolter: Zarys systemu prawa karnego — Część ogólna, t. II, Kraków 1934, s. 12—26. W literaturze radzieckiej por. np. N. Bielajew: Celi nakazania, wyd. Leningradzkiego Uniw. 1963, s. 20—70; M. Szargorodski: Woprosy obščeznego uczenija o nakazanii w teorii sowietskogo prawa, „Sow. Gos. i Pr.” 1961, nr 10, s. 37.

^{10a} Por. przyp. 8.

¹¹ Por. OSN z 1958 r. nr 1. Por. też OSN z 1951 r., poz. 11.

¹² Co do krytyki tego stanowiska — por. M. Szerer: Zbędna innowacja, GSiP z 1969 r., nr 1, s. 9.

¹³ Por. K. Daszkiewicz: Prawo karne, wyd. II, Poznań 1962, s. 26.

¹⁴ Na przykład art. 54 i art. 75 nowego k.k. Por. S. Paweła: Krótkoterminowe pozbawienie wolności w systemie prawa karnego, NP nr 9/1968, s. 1265 i n.

trzech kary, nie wcześniej jednak, niż po sześciu miesiącach. Nowy k.k. uprawnia sąd do warunkowego zwolnienia młodocianego po upływie połowy kary, ale nie wcześniej niż po sześciu miesiącach. Umożliwia także warunkowe zwolnienie recydywisty na zwykłych, podanych wyżej zasadach, gdy był on raz karany, a po odbyciu przezeń co najmniej trzech czwartych kary — gdy jest on przestępcą wielokrotnie powrotnym w rozumieniu art. 60 § 2 nowego k.k. (art. 91 § 1). W tym ostatnim wypadku za warunkowym zwolnieniem muszą nadto przemawiać szczególnie okoliczności (art. 91 § 2).

Poza tym nowy k.k. przewiduje jeszcze sytuację, w której sąd może warunkowo zwolnić skazanego niezależnie od przewidzianych w art. 91 § 1 i § 2 ograniczeń, o których była wyżej mowa. Mianowicie — tak jak w ustawie z 1957 r. (art. 2 § 4) — skazanego można warunkowo zwolnić po odbyciu 15 lat pozbawienia wolności (art. 92). Warto tu dodać, że według projektu k.k. z 1968 r. sąd mógł warunkowo zwolnić w każdym czasie osobę skazaną o ograniczonej poczytalności (w rozumieniu art. 25 § 2 k.k.), odbywającą karę pozbawienia wolności po zwolnieniu jej ze szpitala psychiatrycznego albo z innego odpowiedniego zakładu, w którym przebywała ona tytułem zastosowanego do niej środka zabezpieczającego (art. 100 § 1 i § 2).

Oceniając z punktu widzenia założeń i zadań racjonalnej polityki kryminalnej treść powyższych przepisów, należy z uznaniem podnieść ich zróżnicowanie ze względu na odmienną kategorię osób skazanych. Celowe jest niewątpliwie uchylenie zakazu co do orzekania warunkowego zwolnienia w stosunku do recydywistów.¹⁵ Trafnie rozszerzono możliwości sądu orzekania warunkowego zwolnienia wobec młodocianych. Słuszne też były w projekcie k.k. z 1968 r. szczególnie szerokie uprawnienia sądu w zakresie warunkowego zwolnienia w stosunku do osób skazanych o ograniczonej poczytalności, po odbyciu przez nich leczenia, i w związku z tym istnienia dużego prawdopodobieństwa społecznie poprawnego w przyszłości ich zachowania się. Ze względu na ten fakt powstało pytanie, czy nie należało pójść dalej i uprawnić sąd do tego, by rozważyć potrzebę odbywania przez te osoby kary pozbawienia wolności po ich zwolnieniu z zakładu leczniczego.^{15a} Nowy k.k. (w art. 100 § 3) uprawnia sąd do podejmowania takiej decyzji, i to nie tylko w razie orzeczenia kary pozbawienia wolności nie przekraczającej sześciu miesięcy, jak to przewidywał projekt k.k. z 1968 r.

Warto może jeszcze zwrócić uwagę na specyficzną pod względem prawnym konstrukcję powyższego przepisu projektu k.k. z 1968 r. o uprawnieniach sądu w zakresie warunkowego zwolnienia wobec osób o ograniczonej poczytalności (art. 100 § 2). Podstawowy dla warunkowego zwolnienia czynnik odbycia przez skazanego znacznej części orzeczonej kary pozbawienia wolności nie odgrywa w tym wypadku istotnej roli. Natomiast na plan pierwszy wysuwają się tu dodatnie wyniki pobytu w zakładzie leczniczym oraz rola obowiązków w okresie próby i dozoru, w tym

¹⁵ Por. J. Śliwowski: Sądowy nadzór penitencjarny, Warszawa 1965, s. 183; tenże: Każdy przestępca może się poprawić, PiZ nr 9/1956. Por. też S. Pławski: Prawo penitencjarne, op. cit., s. 40; tenże: Recydywa, Warszawa 1965, s. 78. W literaturze radzieckiej por. np. M. Jakowlew: Bor'ba s recydywnoj priestupnostiju, Moskwa 1964, s. 133, 133; tenże: Przedupieżdżeniye powtornogo sowierszenija priestuplenija usłowno-osużdiennymi i usłowno-dosrocnoje oswobożdiennymi, „Sow. Gos. i Pr.” z 1961 r., z. 12; N. A. Struczkow: Usłowno-dosrocnoje oswobożdieniye, Moskwa 1961, s. 8 i n. W ustawodawstwie radzieckim nie stosuje się jednak warunkowego zwolnienia do szczególnie niebezpiecznych recydywistów.

^{15a} Por. szerzej S. Pławski: Niepoczytalność i poczytalność ograniczona, GSiP z 1969 r. nr 3, s. 8; S. Bardyn: Projekt k.k. w Sejmie — Komisje wprowadzają poprawki, PiZ nr 7/69.

wypadku koniecznego. Z powyższych więc względów omawiana instytucja zbliżała się raczej — w sytuacjach odbycia przez skazanego nieznacznego okresu orzeczonej kary pozbawienia wolności — do tzw. warunkowego odroczenia wykonania tej kary, stosowanego w stadium egzekucji wyroku. Podobną instytucję przewidują np. dekret Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z 1964 r. o warunkowym zwolnieniu i § 349—351 k.p.k. NRD z 1968 r. (*Die bedingte Strafaussetzung*).

Na zakończenie tych rozważań należy jeszcze nadmienić, że tak jak ustawa z 1957 r., również nowy k.k. wyraźnie nie normuje uprawnień sądu do potraktowania okresu aresztu tymczasowego jako okresu „odbycia kary pozbawienia wolności” w rozumieniu art. 90 § 1. W dotychczasowej praktyce sądy włączały okres aresztowania tymczasowego do okresu odbycia kary niezbędnej do udzielenia warunkowego zwolnienia.¹⁶ Za utrzymaniem takiego stanowiska przemawia nie tylko wykładnia odpowiednich przepisów nowego k.k. (§ 1 — § 3 art. 83), lecz także to, że areszt tymczasowy w naszym ustawodawstwie nie jest pozbawiony pewnych rysów instytucji prawa penitencjarnego.¹⁷

3) Z kolei wymaga teraz rozważenia istotna kwestia sposobu ukształtowania przy warunkowym zwolnieniu tzw. okresu próby i obowiązków skazanego w tym okresie. Unormowanie w nowym k.k. okresu próby przy warunkowym zwolnieniu w zasadzie nie różni się od stanowiska ustawy z 1957 r. (art. 3). Nowy k.k. przyjmuje, że w razie warunkowego zwolnienia czas pozostały do odbycia kary stanowi okres próby, który jednak nie może być krótszy niż rok ani dłuższy niż 5 lat (art. 93). Od tej zasady wprowadza się jednak istotne wyjątki. Tak więc nowy k.k. ustala, że jeżeli skazanym jest młodociany, to okres próby nie może upłynąć przed ukończeniem 21 roku życia (art. 93 § 1). W razie zaś warunkowego zwolnienia przestępcy wielokrotnie powrotnego okres próby nie może być krótszy niż 3 lata (art. 93 § 2). Takie rozwiązanie omawianej kwestii jest słuszne. Przedłużenie powołanego okresu próby podyktowane jest szczególnymi właściwościami osobowości młodocianego przestępcy i zatwardziałego recydywisty i zmierza do zapewnienia w stosunku do nich skutecznej resocjalizacji.¹⁸ Ma ono również niemałe znaczenie z punktu widzenia profilaktyki kryminalnej i zadań zapobieżenia ogólnego.¹⁹

4) Analogicznie jak w ustawie z 1957 r. (art. 4), nowy k.k. przewiduje przy warunkowym zwolnieniu poręczenie, obowiązki w okresie próby i oddanie pod dozór wyznaczonej osoby, instytucji lub organizacji społecznej (art. 94 w związku z art. 75 § 2 i § 3, art. 76 i art. 77). Uzależnienie warunkowego zwolnienia od poręczenia nie różni się w nowym k.k. od sposobu unormowania tej kwestii w ustawie z 1957 r. Sąd może uzależnić warunkowe zwolnienie od poręczenia organizacji społecznej, instytucji lub osoby godnej zaufania zapewniającej podjęcie starań, by skazany przestrzegał porządku prawnego, a zwłaszcza by nie popełnił nowego przestępstwa (art. 94 w związku z art. 76 § 1).

Nowy k.k. dopuszcza możliwość jednoczesnego stosowania poręczenia i dozoru. Z przepisów kodeksu karnego wykonawczego PRL z 1969 r.²⁰ wynika, że oddając

¹⁶ Por. J. Bafia, K. Buchała: Warunkowe zwolnienie, Warszawa 1957, s. 49 i n. Odmienne — K. Daszkiewicz: op. cit., s. 27.

¹⁷ Por. J. Sliwowski: Tymczasowy areszt jako instytucja penitencyjna, PiP z 1968 r., z. 2; tenże: Kodeks karny wykonawczy, GSiP nr 17/1968, s. 4. Por. S. Pławski: Prawo penitencjarne, op. cit., s. 20.

¹⁸ J. Sliwowski: Sądowy nadzór penitencyjny, op. cit., s. 182—193.

¹⁹ Por. G. P. Hoefnagels: Anderen dan daders — De straffer en de general preventieve werking, Kluwer 1966 (cyt. według „Excerpta criminologica” 1967, s. 719—720 — w pracy A. Kabata, J. Sliwowskiego: op. cit., s. 64 i przyp. 65a na s. 64).

²⁰ Oznaczany dalej w skrócie jako „k.k.w.”

skazanego pod dozór, sąd może zrezygnować z udzielonego poręczenia, a zwolnienie od dozoru może uzależnić od złożenia poręczenia (art. 81 w związku z art. 75). Przy istnieniu obu tych instytucji postanowienie to jest niewątpliwie pożyteczne. Powstaje jednak pytanie, czy uzasadnione jest wprowadzenie do ustawy poręczenia obok dozoru? Sens poręczenia sprowadza się przecież do podjęcia obowiązku dozoru, opieki i resocjalizacji skazanego. Analogicznie ujmując tę sprawę np. k.k. RSFRR z 1961 r. i k.k. NRD z 1968 r.²¹ Warto dodać, że przewidziane w obowiązującej ustawie (art. 4 § 1) poręczenie jest rzadko stosowane w praktyce sądowej.

5) Problem ujęcia zakresu obowiązków w okresie próby i ich stosowania jest rozwiązany w nowym k.k. o wiele lepiej niż w ustawie z 1957 r. Nowy k.k. formułuje przykładowo szereg obowiązków w okresie próby, czyni to jednak bardziej szczegółowo i trafniej niż wspomniana ustawa. Następnie, nowy k.k. zawiera dwie klauzule o charakterze ogólnym. Uprawnia on mianowicie sąd do zobowiązania warunkowo zwolnionego do wykonania określonych prac lub świadczeń na cele społeczne, a także do innego stosownego postępowania w okresie próby, jeżeli może to zapobiec popełnieniu ponownie przestępstwa. Poza tym nowy k.k. ustala, że w razie warunkowego zwolnienia skazanego za zagarnięcie mienia społecznego — w wypadku gdy szkoda przez sprawcę nie została wyrównana — sąd wkłada nań obowiązek jej naprawienia. Wkładanie tego obowiązku służyć będzie, podobnie jak przy warunkowym skazaniu, wzmoczeniu ochrony mienia społecznego. Nie można jednak nie zwrócić tutaj uwagi na znacznie szerszy zakres tego obowiązku przy warunkowym zwolnieniu. W związku z tym może bardziej udana byłaby taka redakcja tego przepisu, która by nakazywała sądowi zobowiązanie warunkowo zwalnianego do wynagrodzenia — w całości lub w części — wyrządzonej szkody.

Należy w końcu podnieść, że w obowiązującej dotychczas ustawie wśród — przykładowo przytoczonych obowiązków w okresie próby — trafnie jest wymieniony również obowiązek warunkowo zwolnionego do wykonywania odpowiedniej pracy zarobkowej, nawet we wskazanym mu przez sąd miejscu pracy (art. 4 § 3). Takie ujęcie omawianego obowiązku zdaje egzamin w praktyce. Nowy k.k. wymienia wprawdzie taki sam obowiązek pracy, ale nie podkreśla możliwości wskazania przez sąd miejsca tej pracy. Sformułowanie nowego k.k. nie wyłącza jednak takiego ujęcia omawianego obowiązku wykonania pracy zarobkowej. W praktyce sądowej trzeba będzie nadal zwracać uwagę na zobowiązanie — w stosownych wypadkach — warunkowo zwolnionego do nieopuszczania przezeń bez zgody sądu miejsca pobytu i wyznaczonego zakładu pracy.²² Fakty nieuzasadnionej ze strony warunkowo zwolnionego zmiany miejsca pobytu lub zakładu pracy, nawet wyznaczonego przez sąd, nie są w praktyce sporadyczne, utrudniając przez to sądowi należyte wykonanie zwierzchniego nadzoru w okresie próby.

6) Nowy k.k. uprawnia sąd do wyznaczenia nad warunkowo zwalnianym dozoru. Dozór ten staje się jednak konieczny wtedy, gdy sprawcą przestępstwa umyślnego był młodociany (art. 24 w związku z art. 76 § 3), jak również jest on konieczny wobec recydywisty (art. 98 § 1).

²¹ N. A. Struczkow: op. cit., s. 42, 43. Por. A. Schröder: Arbeitsplatzverpflichtung und Bürgschaftsübernahme, NJ nr 2/1964.

²² Por. W. Wacław: Skuteczność nadzoru sądowego nad osobami warunkowo zwolnionymi, „Zeszyty Problemowo-Analityczne Ministerstwa Sprawiedliwości” z 1968 r., z. 12, s. 35.

Postanowienie kodeksowe o obligatoryjnym dozorcze wobec powyższych kategorii warunkowo zwalnianych jest ze wszech miar słuszne. Jednakże unormowanie omawianej kwestii dozoru nasuwa następujące zastrzeżenia. Mianowicie ze względu na społecznie doniosłe funkcje dozoru należy uznać za bardziej trafne sformułowanie obowiązującej ustawy. Stwierdza ona, że warunkowo zwalnianego sąd oddaje na okres próby pod nadzór ochronny, chyba że ze względu na wyjątkowe okoliczności danego wypadku uzna on stosowanie nadzoru za niecelowe (art. 4 § 2).²³

Niewątpliwą zaletą ustawy z 1957 r. jest podkreślenie słuszności stosowania z reguły instytucji dozoru w praktyce. Dotychczasowa praktyka w tym zakresie nie nasuwała istotniejszych zastrzeżeń. Dość często wyznaczany przez sąd nad warunkowo zwalnianym nadzór ochronny był zazwyczaj merytorycznie uzasadniony. Powyższe uzasadniało utrzymanie w mocy obowiązującej redakcji przepisu co do obligatoryjności w zasadzie wyznaczania przez sąd dozoru wobec osoby warunkowo zwalnianej z odbywania reszty kary pozbawienia wolności.²⁴ Należy natomiast podkreślić trafniejsze niż w powołanej wyżej ustawie sformułowanie w nowym k.k. przepisu, który uprawnia sąd do określania czasu i sposobu wykonania włożonych na skazanego obowiązków w okresie próby, ich kształtowania i decydowania o dozorcze, a mianowicie przyznanie sądowi w tym zakresie prawo do podejmowania decyzji zarówno w chwili orzekania warunkowego zwolnienia, jak i w okresie próby.

Wspomniana ustawa (art. 8 § 2) zatrzymała się w tym względzie jakby w pół drogi. Ustawa ta stwierdza, że sąd może orzec o oddaniu warunkowo zwolnionego pod nadzór ochronny oraz o włożeniu na niego obowiązków w okresie próby bądź w postanowieniu o warunkowym zwolnieniu, bądź też w odrębnym postanowieniu wydanym w okresie próby. Z ustawy nie wynika, żeby sąd był uprawniony do zmiany obowiązków w okresie próby, a także do uchylecia ich i nadzoru w razie zbędności. Inaczej normuje tę kwestię nowy k.k., który zmierza do pogłębienia zasady indywidualizacji wykonania kary. Nowy k.k. stwierdza, że jeżeli względy wychowawcze za tym przemawiają, sąd może w okresie próby ustanawiać, rozszerzać lub zmieniać obowiązki albo od wykonania tych obowiązków zwolnić, jak również oddać skazanego pod dozór lub od dozoru zwolnić (art. 94 w związku z art. 77 § 2). Takie stanowisko nowego k.k. uwzględnia aktualne potrzeby praktyki sądowej i jest ono zgodne z zadaniami racjonalnej polityki penitencjarnej, na co zwraca się uwagę w nauce zarówno w krajach socjalistycznych, jak i w krajach burżuazyjnych.²⁵

W końcu należy nadmienić, że w razie orzeczenia przez Radę Państwa — w trybie łaski — warunkowego zwolnienia bez wskazania okresu próby i obowiązków w tym okresie, przyjęła się praktyka oznaczania przez sąd tego okresu próby

²³ O roli dozoru — por. P. Wierzbicki: *Opieka postpenitencjarna w Polsce*, Warszawa 1966, s. 110 i n., 144 i n. Por. przyp. 18. Por. też G. Kempe: *Liberation conditionnelle et aide postpenitentiaire*, Nowy Jork 1956, s. 2 i n.

²⁴ W naszej praktyce dozór ochronny stosuje się w stosunku do około 20% skazanych warunkowo, a nadzór ochronny — w stosunku do około 63% ogółu warunkowo zwolnionych. Por. S. Walczak: *Projekty kodyfikacji karnej*, „Przegląd Penitencjarny” z 1968 r., z. 3.

²⁵ Por. przyp. 18. Por. też J. Guenot: *La réalisation du traitement pénitentiaire dans le domaine judiciaire*, „*Révue de Science-Criminelle et de Droit Pénal Comparé*” 1961, s. 501 i n.; G. Simson: *Die bedingte Entlassung im modernen Recht*, „*Z.f.d.G.S.*” 1955, s. 65, 66.

i jego obowiązków zgodnie z obowiązującą ustawą. Ta słuszna praktyka, znajdująca uznanie w nauce prawa karnego,²⁶ powinna być utrzymana również po wejściu w życie omawianych przepisów.

III

Właściwe unormowanie kwestii odwołania warunkowego zwolnienia wpływa na prawidłowe funkcjonowanie tej instytucji. Odwołanie warunkowego zwolnienia dotyczy bowiem podstaw (przesłanek) stosowania tej instytucji.²⁷

W zestawieniu z ustawą z 1957 r. (art. 5 § 1), nowy k.k. trafniej ujmuje przesłanki obligatoryjnego odwołania warunkowego zwolnienia. Następuje ono wtedy, gdy zwolniony w okresie próby popełnił podobne przestępstwo umyślne, za które orzeczono prawomocnie karę pozbawienia wolności (art. 95 § 1).^{27a} Nowy k.k. zmierza więc do uniknięcia tych trudności, jakie odczuwa praktyka przy wykładni pojęcia przestępstwa „tego samego rodzaju”, a ponadto zwięża on zasadnie zakres koniecznego odwołania warunkowego zwolnienia. Przewiduje je mianowicie (inaczej niż wspomniana ustawa) jedynie w razie skazania za podobne przestępstwo „umyślne”, wyraźnie świadczące o uporczywości sprawcy w powracaniu do przestępstwa i o braku w stosunku do tegoż sprawcy wychowawczego oddziaływania odbytej kary pozbawienia wolności.

Do szeroko natomiast ujętych fakultatywnych powodów odwołania warunkowego zwolnienia zalicza nowy k.k. prawomocne skazanie za dokonanie w okresie próby innego niż wskazanego wyżej przestępstwa, uchylenie się w tym okresie od dozoru, niedopełnienie obowiązków w okresie próby lub rażące naruszenie porządku prawnego. Ten ostatni powód odwołania warunkowego zwolnienia jest, jak się wydaje, trafniej określony niż w obowiązującej dotychczas ustawie, uprawniającej do odwołania warunkowego zwolnienia z powodu nieprzestrzegania „zasad współżycia społecznego”. Warunkowe zwolnienie odwołuje się w praktyce zazwyczaj wtedy, gdy naruszenie tych zasad przejawia się w postaci pogwałcenia obowiązującego prawa, np. gdy częste lub nałogowe nadużywanie alkoholu doprowadza sprawcę do rażącego zakłócenia porządku publicznego, do znęcania się nad osobą bliską itp.

Przepisy o następstwach odwołania warunkowego zwolnienia w zasadzie są w nowym k.k. (art. 96) ujęte identycznie jak w ustawie z 1957 r. (art. 6 i art. 7). W razie odwołania warunkowego zwolnienia nie zalicza się na poczet kary okresu spędzonego na wolności, a poza tym nie można ponownie warunkowo zwolnić skazanego od odbycia reszty kary pozbawienia wolności, której odwołanie dotyczyło.

Odmienne jednak od dotychczasowej ustawy, która nie zajmowała w tej kwestii wyraźnego stanowiska, nowy k.k. stanowi, że jeżeli w okresie próby oraz w ciągu dalszych 6 miesięcy nie odwołano warunkowego zwolnienia, to karę uważa się za odbytą „z chwilą warunkowego zwolnienia” (art. 97). Z powyższego wynika, że nowy k.k. zajął stanowisko znane ustawom innych krajów (np. k.k. czechosłowackiemu z 1962 r.), a u nas wyrażone w uchwale Całej Izby Wojskowej Sądu Najwyższego z dnia 11 czerwca 1963 r. (RNw 1/63), przyjmując, że w wypadku warunkowego zwolnienia wymierzoną skazanemu karę pozbawienia wolności

²⁶ O tym szerzej por. A. Murzynowski: *Ułaskawienie w Polsce Ludowej*, Warszawa 1965, s. 114—120.

²⁷ S. Walczak: *Odwołanie warunkowego zwolnienia*, NP z 1963 r., nr 1.

^{27a} O „przestępstwie podobnym” — por. wyjaśnienie w art. 120 § 2 nowego k.k.

uważa się za odbyłą z dniem rzeczywistego zwolnienia go z zakładu karnego, jeżeli w ciągu 6 miesięcy od upływu okresu próby nie nastąpiło odwołanie warunkowego zwolnienia.²⁸ Brak w obowiązującej dotychczas ustawie wyraźnego w tym względzie stwierdzenia wzbudzał wątpliwości w praktyce oraz wywoływał różnicę zdań w literaturze i judykaturze Sądu Najwyższego. Można było np. spotkać się z poglądem, że w wypadku takim należy uważać karę za odbyłą z chwilą upływu okresu próby.²⁹ Dlatego też wyjaśnienie w nowym k.k. tej okoliczności spełni poważne zadanie, bo ujednocli orzecznictwo w tej dziedzinie. Przyjęte przez ten kodeks rozwiązanie jest przy tym korzystne dla skazanego, rodząc dlań dodatnie skutki, np. w postaci szybszego odzyskania lub w ogóle możliwości odzyskania utraconych praw i uprawnień do starania się o zatarcie skazania.

Należy nadmienić, że w myśl art. 98 nowego k.k. nie można wykonać wobec warunkowo zwolnionego recydywisty tzw. nadzoru ochronnego, orzeczonego w stosunku do niego, natomiast oddanie go pod dozór jest obowiązkowe (por. wyżej pkt II-6). Rzecz jasna, postanowienie to jest ze wszech miar słuszne. Umożliwia ono podjęcie w okresie próby wobec takiego recydywisty odpowiednich środków celem osiągnięcia jego resocjalizacji i zabezpieczenia przed nim społeczeństwa.

IV

Kodeks karny wykonawczy w pkt 6 Rozdziału IX poświęca (w art. 78—81) unormowaniu instytucji warunkowego zwolnienia szereg postanowień, celowo rozwijających w tym zakresie przepisy zarówno kodeksu karnego, jak i kodeksu postępowania karnego.³⁰

Rozstrzygnięcie w kwestii warunkowego zwolnienia odbywa się pod wielu względami na analogicznych zasadach, jakie przewiduje obowiązująca dotychczas ustawa (art. 8—10). Uwaga ta dotyczy uprawnień sądu do orzekania o warunkowym zwolnieniu z urzędu lub na wniosek, wskazania osób uprawnionych do składania wniosku o warunkowe zwolnienie (skazany, jego obrońca, prokurator, naczelnik zakładu karnego), miejsca posiedzeń (teren zakładu karnego) i obowiązkowego udziału w posiedzeniu prokuratora (art. 78 § 1, § 2 i art. 79). W przeciwieństwie do ustawy z 1957 r. (art. 8 § 2), k.k.w. zasadnie zobowiązuje sąd do wysłuchania nie tylko przedstawiciela administracji zakładu karnego, ale także skazanego (art. 79 § 1). Poza tym jeśli chodzi o nowe w k.k.w. uregulowanie, to wprowadza on przede wszystkim tę istotną innowację, że o warunkowym zwolnieniu orzeka sąd penitencjarny; w sprawach związanych z wykonaniem orzeczenia o warunkowym zwolnieniu oraz w sprawie odwołania warunkowego zwolnienia właściwy jest sąd penitencjarny, który udzielił zwolnienia, a jeżeli zwolniony pozostaje pod dozorem — sąd penitencjarny, w którego okręgu dozór jest wykonywany (art. 78 § 1 i art. 80). Następnie k.k.w. przewiduje, że wniosku o warunkowe zwolnienie — złożonego przez skazanego lub jego obrońcę przedwcześnie (art. 91 k.k.) lub przed upływem 3 miesięcy od wydania postanowienia o odmowie warunkowego zwolnienia, jeżeli orzeczona kara nie przekracza 2 lat pozbawienia wolności, a przed upływem 6 miesięcy, jeżeli ten okres przekracza —

²⁸ OSNKW z 1963 r., z. 12, poz. 210 i OSN z 1962 r., z. IV, poz. 65.

²⁹ Szerzej — por. K. Daszkiewicz: op. cit., s. 35, 36.

³⁰ Por. Z. Krauze: Zasady postępowania przed sądem, GSiP z 1969 r., nr 4, s. 5. O doniosłości unormowania poruszonych zagadnień w oddzielnej ustawie — por. np.: J. Śliwowski: Kodeks karny wykonawczy, op. cit.; E. S. Rappaport: Polityka kryminalna w zarysie, Łódź 1948, s. 180, 181.

nie rozpoznaje się aż do upływu ustawowego terminu uprawniającego do ubiegania się o warunkowe zwolnienie albo do upływu wymienionego wyżej okresu 3 miesięcy lub 6 miesięcy od wydania postanowienia o odmowie warunkowego zwolnienia (art. 78 § 2).

Inaczej nieco niż w ustawie z 1957 r. unormowana jest również kwestia składania przez strony zażeń. Otóż k.k.w. zasadnie stanowi, że skazanemu przysługuje zażalenie na pierwsze postanowienie odmawiające warunkowego zwolnienia tylko w razie pozytywnej opinii, wydanej o nim przez administrację zakładu karnego; poza tym skazany może złożyć zażalenie na drugie i dalsze postanowienia odmawiające warunkowego zwolnienia (art. 79 § 2). Prokuratorowi natomiast przysługuje zażalenie w terminie trzech dni na postanowienie o warunkowym zwolnieniu. Zażalenie to podlega rozpoznaniu w ciągu 7 dni, przy czym nie wstrzymuje ono wykonania zaskarżonego postanowienia, jeżeli prokurator nie zgłosi w tym względzie sprzeciwu (art. 79 § 3). Wydaje się, że bardziej słuszne jest jednak stanowisko dotychczasowej ustawy, które uprawnia prokuratora do składania zażeń również na odmowę udzielenia warunkowego zwolnienia (art. 8 § 4), takie bowiem stanowisko bardziej odpowiada szczególnej roli prokuratora w naszym procesie karnym, podkreślonej m.in. w art. 6 i art. 29 k.k.w. Trzeba tutaj nadmienić, że postępowanie procesowe w razie złożenia zażenia normują postanowienia art. 409—412 k.p.k. PRL z 1969 r. — analogicznie jak dotychczas obowiązujące w tym względzie przepisy.³¹

V

Konieczną przesłanką realizacji polityczno-kryminalnych zadań instytucji warunkowego zwolnienia jest należyte wykonanie przez sąd nadzoru w okresie próby nad jej przebiegiem. Kodeks karny wykonawczy zawiera w tym względzie doniosłe przepisy (art. 81 w związku z art. 75—77), nie znane ustawie z 1957 r. Z treści tych przepisów wynika, że jeżeli warunkowo zwolniony nie pozostaje w okresie próby pod dozorem, sąd powinien w miarę potrzeby zarządzić zebranie informacji o jego zachowaniu się w tym okresie, a w szczególności o wykonaniu włożonych nań obowiązków oraz o przestrzeganiu porządku prawnego (art. 81 w związku z art. 77). Natomiast osoba, instytucja lub organizacja społeczna, pod której dozór oddano skazanego, powinna w okresie próby informować sąd o zachowaniu się skazanego, a w szczególności o wykonaniu włożonych nań obowiązków (art. 81 w związku z art. 74 § 3). Powyższym podmiotom przysługuje prawo składania do sądu wniosku o ustanowienie, rozszerzenie lub zmianę obowiązków w okresie próby, o zwolnienie od wykonania tych obowiązków albo o oddanie pod dozór lub zwolnienie od dozoru, a także o odwołanie warunkowego zwolnienia (art. 80 § 2).

Powyższe, istotne zresztą, przepisy z pewnością służyć będą dalszemu usprawnieniu polityki penitencjarnej w zakresie warunkowego zwolnienia i jego odwołania. Zarazem przepisy o nadzorze sądu nad przebiegiem okresu próby nasuwają następujące refleksje.

Omawiana instytucja spełnia należycie swoją doniosłą społecznie rolę wtedy, gdy jest prawidłowo wykonywana. Chodzi o to, żeby warunkowo zwolniony dopełnił ciężarów na nim obowiązków, należycie się sprawował, nie naruszał po-

³¹ Por. S. Kalinowski: Postępowanie karne — Zarys części ogólnej, Warszawa 1961, s. 147, 181.

rządu prawnego, a zwłaszcza żeby nie wszedł ponownie w kolizję z ustawą karną. Ważne jest również, żeby wykonujący dozór (w razie jego ustanowienia) podejmował nieodzwonne i we właściwym terminie starania zarówno w zakresie opieki nad warunkowo zwolnionym, jak i co do jego poprawy, resocjalizacji, a w razie bezskuteczności tych wysiłków — żeby nie zwlekał z wnioskami o odwołanie warunkowego zwolnienia. W związku z tym należałoby w k.k.w. podkreślić *expressis verbis* obowiązek sądu penitencjarnego dotyczący sprawowania nadzoru nad przebiegiem okresu próby. Nadzór ten jest wykonywany przede wszystkim za pośrednictwem osób sprawujących dozór, o czym słusznie się mówi w k.k.w. W przeciwnym razie, w braku wyznaczenia dozoru, sąd powinien w każdej sprawie zarządzić zebranie informacji o zachowaniu się warunkowo zwolnionego w okresie próby, a w szczególności o wykonaniu przezeń włożonych na niego obowiązków.

Takie postępowanie wynika z istoty omawianej instytucji. K.k.w. zasadnie stanowi, że przed wydaniem postanowienia w kwestii odwołania warunkowego zwolnienia sąd powinien wysłuchać zwolnionego i jego obrońcę, przy czym udział prokuratora w posiedzeniu jest obowiązkowy, a na postanowienie przysługuje skazanemu zażalenie (art. 80 § 4, § 5). Należy dodać, że k.k.w. nie przewiduje żadnego ustawom innych krajów (np. k.k. szwajcarskiemu z 1937 r. w red. ustawy z 1950 r. — art. 38 § 4) obowiązku sądu, by ostrzec skazanego przed odwołaniem warunkowego zwolnienia. Sądy stosują jednak tego rodzaju ostrzeżenia. Ta celowa praktyka zasługuje na jej utrzymanie.

Reasumując poczynione uwagi, należy przyjąć, że nowe przepisy o warunkowym zwolnieniu zmiernają do dalszego pogłębienia indywidualizacji wykonania kary i będą służyć usprawnieniu w tym zakresie polityki penitencjarnej.³² Przepisy te celowo użytkowują doświadczenie dotychczasowej praktyki i judykaturę Sądu Najwyższego, a także uwzględniają istotne wskazania nauki prawa karnego.

³² Por. J. Sliwowski: op. cit. (przyp. 18). Por. A. Riemenson: *Indywidualizacja nakazania w procesie jego ispońienija*, Tomskij Gosud. Uniwersitet im. Kujbyszewa, „Sbornik rabot juridiczieskogo fakultieta”, Tomsk 1961.

POLEMIKA

I.

ROMAN DANIEC

Skutki uchylenia przez sąd państwowy wyroku sądu polubownego

Zagadnienie, jakie skutki natury proceduralnej wywiera uchylenie wyroku sądu polubownego przez sąd państwowy, nie jest uregulowane ustawowo.

Chodzi przede wszystkim o to, czy po uchyleniu wyroku sądu polubownego przez sąd państwowy pozostaje właściwym do ponownego rozpoznania sporu sąd państwowy czy też sąd polubowny.